

Riigikogu põhiseaduskomisjoni istungi protokoll nr 12

Tallinn, Toompea

Teisipäev, 13. juuni 2023

Algus 14.00, lõpp 17.17

Juhataja: Igor Taro (esimees)

Protokollija: Sten-Kristjan Nurk (konsultant)

Võtsid osa:

Komisjoni liikmed: Anti Allas, Ants Frosch, Andrei Korobeinik, Katrin Kuusemäe, Helir-Valdor Seeder, Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov, Urve Tiidus, Aleksandr Tšaplõgin, Jaak Valge

Komisjoni ametnikud: Erle Enneveer (nõunik-sekretariaadijuhataja), Karin Tuulik (nõunik), Helin Leichter (nõunik)

Kutsutud: riigi peaprokurör Andres Parmas (1. päevakorrapunkt); Arenguseire Keskuse juhataja Tea Danilov ja Arenguseire Keskuse uuringute juht Uku Varblane (2. päevakorrapunkt); algataja esindaja Jaak Valge; Justiitsministeeriumi avaliku õiguse talituse nõunik Mariko Jõeorg-Jurtšenko; Justiitsministeeriumi praktikant Andres Kauri (3. päevakorrapunkt); pöördujate kontaktisik Oleg Kultajev; tõlk Leivi Šer (4. päevakorrapunkt); pöördujate kontaktisik Raili Sule (5. päevakorrapunkt)

Päevakord:

1. Riigi peaprokuröri ülevaade seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta eelmisel kalendriaastal
2. Andmeühiskonna arenguseirest – ülevaade olukorrast ja lahtistest küsimustest andmevaldkonnas, sh andmepõhistest otsustest riigi toetuste menetlemisel
3. Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsiooni algatatud Riigikogu valimise seaduse, kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse ja Euroopa Parlamendi valimise seaduse muutmise seaduse eelnõu (21 SE) esimese lugemise ettevalmistamine
4. Aleksandr Tšaplõgini ja Oleg Kultajevi algatatud kollektiivne pöördumine „Petitsioon Riigikogule e-hääletamise kaotamiseks“
5. Raili Sule algatatud kollektiivne pöördumine „Kordusvalimised 2023“
6. Info ja muud küsimused

1. Riigi peaprokuröri ülevaade seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta eelmisel kalendriaastal

Andres Parmas tegi ülevaate prokuratuuri ülesannete täitmisest eelmisel aastal (Lisa 1). Kuritegude üldarv Eestis on natukene langenud võrreldes 2021. aasta tasemega. Tõusnud on varguste, võltsimiste ja ametialaste kuritegude arv. Sellest ei saa suuri järeldusi teha, sest kõikumine on aastate kaupa väga suur ja arvuliselt on numbrid ikkagi väiksed. Tõsikindlat

statistikat ühe või teise aasta põhjal teha ei saa. Ta juhtis tähelepanu sellele, et vägivallakuritegusid oli rohkem 2020. aastal, kuid pikaajalist trendi vaadates on nüüd see kuriteoliik kerges languses. Selles osas ollakse võrdsel tasemel eelmise aasta tasemega. Raskete isikuvastaste kuritegude arv on languses. Lähisuhtevägivalla kuritegude osas on langus päris suur, aga kahjuks ei saa sellest teha kohe rõõmustavat järeldust, kuna on paar faktorit, miks lähisuhtevägivalla kuritegude arv võib olla vähenenud. Üheks põhjuseks on Riigikohtu praktika muutus, millega lähisuhtevägivalla juhtumiteks ei loeta automaatselt endiste elukaaslaste/lähedaste inimeste vahel toimunut. Seal tuleb eraldi tuvastada, et miks on nende vahel endiselt lähisuhe ja tuleks rakendada raskemat koosseisu alternatiivi. Võib-olla on suurenenud ka latentsus, aga nii lühikese aja pealt pole kohe võimalik öelda, et kas lähisuhtevägivalla kuritegudest teatamine on vähenenud, aga see võib olla üks põhjus. Pikaajalises trendis on täheldatav ka alaealiste kuritegude arvu vähenemine.

A. Parmas märkis, et arvutikuritegude arv on esimest korda kümne aasta jooksul languses. Paistis nii, et trend on kasvav, aga siiski on selles osas toimunud muutus. Saab näha, kas see on püsiv. On võimalik, et kuna need kuriteod on rahvusvahelised ja osa kõnekeskusi asub muuhulgas ka Ukrainas, siis tasub põhjust otsida sealt. Kui vaadata menetlusstatistikat, siis prokuratuuris tehtud lõplike menetlusotsuste arv on aasta jooksul langenud nii isikute kui ka kuritegude lõikes. Selle üheks põhjuseks on kindlasti see, et Viru Ringkonnaprokuratuuris on pikka aega täitmata hulk abiprokuröride ametikohti ja nüüd on sama probleem ka Põhja Ringkonnaprokuratuuris. Lisaks on toimunud suur inimeste liikumine abiprokuröride ametikohtadelt ringkonnaprokuröride ametikohtadele, sest ringkonnaprokurörid on läinud kas pensionile, kohtunikuks või saanud riigiprokuröriks. Selline suur ja kiire liikumine on vähendanud inimeste hulka, kes oleksid teinud põhiliselt seda tööd. Menetlusotsuste langus ongi olnud suur abiprokuröride lõikes. Ta tõi välja, et kohtupraktika tõttu on kasvanud kriminaalmenetluslik bürokraatia, mis sunnib kulutama senisega võrreldes rohkem tööaega vajalike toimingute tegemisele. Näiteks tegi Riigikohus hiljuti lahendi, mille tõttu ei saa prokurör ise enam menetluses terviseandmetega tutvuda, teha kohtute infosüsteemis päringuid, et andmeid vaadata, vaid peab käima seda kohtunikult küsimas, mis on prokuröridele täiendav ajakulu.

A. Parmas ütles, et langenud on prokuröride, kes on 2021. aastal töötanud vähemalt 10 kuud, arv. Langev trend on ka Prokuratuuri välja antud jätisulubade arvus. Ta mainis, et vahistamisele on kohtueelses menetluses kehtestatud tähtajad, mis on teise astme kuriteo puhul neli kuud ja esimese astme kuriteo puhul 6 kuud. Kui kedagi on vaja vahi all pidada üle selle aja, siis see saab toimuda ainult peaprokuröri taotlusel erakorraliselt, mida on aastas ette tulnud paar korda. Ta lisas, et suure kahjuga majanduskuritegude hulk ei ole tegelikult suur. Korruptsioonikuritegude liikide osas väga suurt trendi ei ole, et üks või teine kuriteoliik oleks oluliselt kasvamas või kahanemas. A. Parmas märkis, et muret tekitav on narkootikumide üledoosidest põhjustatud surmade arvu kasvutrend. Asi on selles, et Eestisse on leidnud tee uued narkootikumid – tugevatoimelised sünteetilised opioidid. Fentanüülist saadi küll lahti, aga asemele saadi hirmsamad ained. Muutus on narkokuritegude toimepanemise viisis, üha tugevam on e-kaubandus, mida juhitakse tumeveebi kaudu Eestist väljastpoolt. A. Parmas ütles, et lähisuhtevägivalla puhul suunatakse järjest rohkem toimepanijaid erinevatesse sotsiaalprogrammidesse või teenuste juurde, selle asemel, et neid inimesi lihtsalt süüdi tunnistada. Nõustamisele saatmine on enam kui kahekordistunud ja suure tõuke selleks on andnud vastavate nõustajate tööleasumine.

A. Parmas lausus, et kuna prokuratuuri ja uurimisasutuste ressurss on piiratud, siis ühtsetest põhimõtetest lähtuvalt tuleb seda ressurssi mõistlikult kasutada. See tähendab, et kõige väiksemad kuriteod lükatakse tahaplaanile ja tehakse ära olulisemad asjad, mis võib tähendada, et väiksemates asjades otsusteni ei jõutagi ja need menetlused tuleb lõpetada. Prokuratuurist on järjest rohkem saanud asutus, kes mitte ei esita süüdistust ega lähe kohtusse, vaid kes püüab lahendada juhtumid ära kohtueelselt juhtumikorraldajana. Ta lisas, et kasvanud on ka inimeste saatmine sotsiaalteenustele ja ravile. Nende hulka kuuluvad

muuhulgas näiteks roolijoodikud, kelle puhul aitavad tihti sotsiaalteenused ja ravi rohkem kui tuim karistamine. Ta tõi veel välja, et alates 2023. aasta aprillist kasutavad Eestis nii uurimisasutused kui ka prokuratuur menetluse toimetamisel sama infosüsteemi. Paraku on välja tulnud ka üks suur probleem IT-halduses Eestis tervikuna. Nimelt on lahutatud töökohateenus ja infosüsteemi teenus. Varem osutas seda kõike prokuratuurile RIK, aga nüüd on see ära jagatud RIT-i ja RIK-i vahel. RIT, mis peaks töökohateenust osutama, ei saa oma tööga hakkama. Jätkuvad on ka personaliprobleemid, mille üks põhjus on õigushariduse juristi kutsega seonduv, aga ka pinge ja tohutu negatiivne avalikkuse tähelepanu. Ta mainis veel, et siiani on ajakohastamata prokuratuuriseadus, millega oleks tarvis kiiresti edasi liikuda.

A. Parmas märkis, et inimesed ei pea füüsiliselt vastu regulaarsetele vaenulikele rünnakutele õiguskaitseasutuste ja prokuratuuri suhtes ja need hakkavad inimestele tõsiselt mõju avaldama. Tema sõnul paistab viimaste kuude meedia lähenemine pigem välja sisuturundusena kui ajakirjandusena. Asi on jõudnud ka isiklike rünnakuteni prokuröride suhtes, nii meedias, sotsiaalmeedias kui ka päriselus. Ta ütles veel, et kohtumenetlus, kohtuliku menetluse juhtimine ja kohtusüsteemi toimimine mõjutavad prokuratuuri tegevust väga tugevalt. Väikesed menetlused menetletakse kiiresti, aga suured jäävad paraku venima. Sellele pole kohtusüsteem ise head lahendust leidnud. Üheks lahenduseks oleks tuua Eesti õiguskorda selline instituut nagu omaksvõtt, tänu millele oleks võimalik pooltel tegeliku vaidluse sisu kõvasti kokku tõmmata. See aitaks vältida vaidlemist vaidlemise pärast, kus tegelikult mingisugust sisulist küsimust pole. See on üks asi, mis venitab väga oluliselt menetlusi.

Urve Tiidus uuris, et kui suur hulk narkokurjategijatest saadakse kätte.

Andres Parmas ei osanud seda öelda. Ta märkis, et narkokurjategijate üldisel kinnipüüdmisel pole väga suurt tähtsust, vaid olulisem on kätte saada need inimesed, kes on selle narkoketi ülemises otsas. See ei tähenda muidugi seda, et tänavadiilereid ja müüjaid ei peaks üldse püüdma, aga näiteks fentanüülist saadigi tänavatel lahti nii, et kaks või kolm põhilist hierarhia tipus olevat narkokurjategijat püüti kinni. Seni kuni strateegia oli püüda diilereid või kohalikke narkoparuneid, oli see üsna tühi töö.

Andrei Korobeinik tõi välja Kajar Lemberi pika kohtuprotsessi ja küsis, et kas selline lähenemine on mõistlik, arvestades selle maksumust riigile, olukorda konkreetse inimese seisukohalt ja koormust kohtusüsteemile.

Andres Parmas selgitas, et prokuratuur ei kaeba sugugi kõiki õigusemõistmisi edasi ja ei lähe sugugi kõigi asjadega kohtusse. Ta meenutas, et Kajar Lemberi juhtumi puhul olid süüdistuse esemeteks altkäemaks, mõjuvõimuga kauplemine ja soodustuskelmus. Osa soodustuskelmuse episoodid langes ära, sest kohtumenetluse ajal muutis Riigikohus praktikat, millal soodustuskelmuse puhul algab kuriteo aegumine. Alles jäänud soodustuskelmuste puhul on tänaseks Kajar Lemberi asi lõpetatud oportuuniteediga ehk siis Kajar Lember võttis omaks need vähesed soodustuskelmuse episoodid, mis olid alles jäänud. Neid oli alles jäänud niivõrd vähe, et ajalist perspektiivi arvestades ei olnud sellega mõistlik enam kohtus jätkata. Mis puudutab altkäemaksu, siis see oli tegelikult põhimõtteline vaidlus, kus selles Maakohtu õigeksmõistvas otsuses olid seisukohad küllaltki vastuolulised. Sama puudutab ka neid tegevusi, mida Kajar Lember on teinud süüdistuse kohaselt selleks, et luua endale hea investeerimispositsioon Tartus Raadil, kuhu ta plaanis ehitada lõbustuspargi.

A. Parmas ütles, et see ei ole olnud prokuratuuri valik, et tuli COVID ja Kajar Lemberi kohtuasi lükati edasi, samuti ei olnud prokuratuuri valik see, et kohtunik jäi rasedaks ja sai lapse, mille tõttu tuli kogu protsessiga uuesti alustada. Ka see ei olnud prokuratuuri valik, et uus noor kohtunik, kes seda asja arutama hakkas, venitask pikalt. Ta märkis, et mäletab oma ringkonnakohtuniku aegadest seda, et ühtegi asja ei menetlenud üle poole aasta, aga praegu oodatakse pool aastat otsust. Tegelikult on prokuratuur kohtumenetluse poole pealt väga

seotud, sest ollakse lihtsalt üks kohtumenetluse pool. Kajar Lemberi asjas viidi kohtueelne menetlus läbi täiesti mõistliku aja jooksul.

Anti Allas kommenteeris, et kõrvaltvaatajana hakkab usk Eesti riiki ära kaduma, sest lõpuks on selle protsessi taga ju inimene, kelle töövõime või tervis kaob. Mingil hetkel peaks kaaluma hakkama, et kas inimene peab sellisele pikale protsessile vastu, sest kõik ei ole nii tugevad.

Andres Parmas nõustus ja märkis, et see sööb ja hävitab samamoodi ka prokuröri, kes peab viis või kuus aastat pühendama oma elust ühele asjale, mille tulemuseni ei jõuta. Kohtusüsteem ei ole suutnud läbi hammustada seda, kuidas menetlused efektiivselt lõpuni viia ja see on väga suur probleem. Venivate menetluste arv on väike, aga kokkuvõttes seob see tugevalt prokuratuuri ja riigiressurssi ning vähendab ka usaldusväärust. Lisaks rikub see ka menetlusele allutatud isiku õigusi. Ta kordas veel, et prokuratuur on siiski ainult üks menetlusosaline ja ei saa seda protsessi ise kuidagi juhtida.

Igor Taro ütles, et prokuratuuriseaduse ajakohastamise teema jätab ta kindlasti meelde. Ta küsis üldiselt, et milliseid seadusandlikke initsiatiive võiks veel olla, mis aitaksid olemasolevaid ülesandeid tõhusamalt täita ning milliseid nähakse vajadusena perspektiivis, kui arvestada tehnoloogia arengut.

Andres Parmas vastas, et eelmisest Riigikogu koosseisust jäi toppama teema varavastaste kuritegude teatud määral dekriminaliseerimisest. Varguse puhul tuleks tõsta seda piiri, millal räägitakse kuriteost. Ühiskond on muutunud palju jõukamaks võrreldes selle ajaga, kui see piir viimati kehtestati. Ühtlasi on tarvis lahendada süstemaatiliste varguste problemaatika, kus täna võib kukkuda välja nii, et 25 senti maksva pulgakommi varguse eest on seadusandja näinud ette 1,5 aastase vangistuse juhul, kui see on süstemaatiline vargus. Sellega tuleks tegeleda.

A. Parmas sõnas, et mis puudutab tulevikku vaatavaid asju, siis kahtlemata on lahendamata probleemid kriminaalmenetluse seadustikuga, mille muudatusi on pikalt arutatud ja mida tõmmati kõvasti koomale. Tegelikult on see süvenev probleem, sest praktikas tuleb juurde igasuguseid pisikesi asjakesi, aga tegelikult on struktuursed mured, et see asi ei tööta. Oleme ise tekitanud endale sellise kohtumenetluse, et Eesti kohus ei suuda lihtsalt suuremate asjadega hakkama saada. A. Parmase sõnul oleks lahenduseks näiteks kahe toimiku süsteemist loobumine, sest see soodustab suurtes menetlustes venimist, kuna kohtunik ei tea enne kohtusaali minekut, mida ta isegi arutama hakkab. Kui mõelda tulevikule, siis arvestades seda, et kuritegevuse jaoks suurenevad kübermaailma kasutusvõimalused, aga ei ole vahendeid, et seal asju piisavalt kiirelt uurida, siis vajab see pool tõsisemat tähelepanu. Paar aastat tagasi räägiti sideandmetega seoses, et neile on piiratud ligipääs, aga 5G standardi puhul oleks ligipääs praktiliselt olematu, mis tähendab seda, et puuduvad võimalused teatud asjade uurimiseks. See ei ole ainult Eesti probleem, vaid sellest on ka teised riigid aru saanud, et Euroopa Kohus on vindi üle keeranud.

Andrei Korobeinik ütles, et on regulatsioone, mida on vastu võetud, aga mis lähevad vaevaliselt tööle. Ta tõi näiteks selle, et prokuratuur peaks teavitama neid, kelle suhtes on jälitustegevus toimunud. Tema teada olid seal vahepeal mitmeaastased järjekorrad ja ta uuris, kas nüüd jõuab kõik sujuvalt inimesteni või on teatud erandid, kus inimene ei saagi teada, et tema suhtes on jälitustegevus toimunud ka siis, kui kriminaalmenetluse algatamine jääb ära.

Andres Parmas selgitas, et kriminaalmenetluse puhul teavitatakse kõiki oluliselt puudutatud isikuid ja seda tehakse vastavalt seaduses ettenähtud tähtaegadele. Teavitamist saab edasi lükata, kui menetluse staadium seda veel ei võimalda. Selles osas ei ole probleeme või süstemaatilisi vajakajäämisi tuvastatud. Selle teema üle teeb järelevalvet ka õiguskantsler ning seal ei ole selliseid probleeme välja toodud, et prokuratuur jätaks oma ülesanded täitmata.

Ants Frosch tõi ühe konkreetse kaasuse välja ja uuris selle kohta. Mõned nädalad tagasi toimus Tartu Raudteelaste Klubi hoone tuleviku staatuse määramisega seoses algatatud kriminaalasja raames läbiotsimine Parvel Pruunsilla pere kodus. Ta küsis, et kuna avalikkusele jääb mulje, et see meetod, mille käigus eraelu puutumatus väga tõsiselt kahjustati, on olnud disproportsionaalne, siis kas prokuratuuril on olemas selge meetodika selleks, et vältida julgeolekuasutuse poolt teabehanke raames kogutud eelteabe üleüldist kalastamist, mis ei ole iseenesest prokuratuuri kontrolli all. Ta küsis, kas selles osas on varasemaid tähelepanekuid või meetodika, et vältida julgeolekuasutuste poolt prokuratuuri instrumentaliseerimist.

Andres Parmas vastas, et teabehange ei allu prokuratuuri kontrollile sel hetkel, kui seda tehakse. Küll võib kokkupuutepunkt tekkida sellest, kui teabehanke käigus on julgeolekuasutus välja selgitanud informatsiooni, mille põhjal oleks võimalik taotleda seda, et see info võetakse tõendina kriminaalasja juurde või alustatakse kriminaalasja selleks, et niisugust tõendit edasi koguda ja süüdistust esitada. See on erand, mis saab toimuda ainult läbi riigi peaprokuröri, see tähendab, et teabehankega kogutud materjali võiks üldse tõendina kasutada. Seda erandit kasutatakse umbes 1-5 korral aastas, vahel isegi vähem. Loomulikult on see peaprokuröri diskretsiooniotsus, kas lubada sellist asja või mitte. Risk seisneb selles, et kui kogu seda riski lubada liiga kergekäeliselt, siis kogu see menetlus kukub kokku, sest kriminaalasju menetlev kohus ei ole lihtsalt nõus sellist tõendit vastu võtma. Seni on seda tehtud eeskätt riigi julgeolekuvastaste kuritegude osas, kui aetakse taga Eesti vastaseid teiste riikide nimel töötavaid isikuid. Paaril korral on seda juhtunud ka korrupsioonikuriteoga seoses.

A. Parmas märkis, et A. Froschi viidatud juhtumi puhul teabehanke raames kogutud info kasutamisest tõendina juttu ei ole. Mis puudutab läbiotsimise proportsionaalsust, siis läbiotsimiseks tuleb suurel osal juhtudel küsida kohtu luba ja kohtule tuleb ka põhjendada, mida ja miks otsitakse. Antud juhtumi puhul oli tarvis eeskätt kätte saada arvuti ja telefon, kus võis olla toimunud suhtlus kahtlustavate vahel seoses kahtlustuses märgitud toimingupiiranguga. Raudteelaste klubi hoone võib jätta kõrvale, sest kindel on see, et see on ära ostetud ja selles osas etteheiteid ei ole, et enampakkumine oleks olnud kuidagi ebaseaduslik. Kahtlustus on selles osas, kuidas toimus eelnev tegevus ehk siis linnavalitsuse loobumine oma ostueesõigusest. Ta juhtis tähelepanu sellele, et prokuratuuri ja politsei on aastaid süüdistatud selles, et meediale lekitatakse informatsiooni ja inimesed lüüakse kohe avalikult risti sellega, et teatakse, et inimese suhtes on alustatud menetlust. A. Froschi poolt viidatud juhtumi puhul olid politsei ja prokuratuur täiesti vait ja hoopis pärast kinnipidamise toiminguid pöördus kahtlustatav ise meedia poole ja tegi avalduse. Samuti pöördus kahtlustatav läbiotsimise päeval halduskohtu poole, et taotleda esialgset õiguskaitset, et prokuratuur ja politsei ei tohiks selle juhtumi kohta informatsiooni avaldada. Pärast seda, kui inimene oli ise meediaga rääkinud võttis ta selle taotluse tagasi. Seega tekib küsimus, kes kellega manipuleerib.

Ants Frosch sõnas, et temal, jälgides meediakajastust, ei ole tekkinud seda tunnet, et toimuks manipulatsioon, vaid pigem üritavad inimesed oma seisukohti edastada ja seda tuleb võtta rahulikult. Kuna elatakse niivõrd avatud ühiskonnas, kus info levik on väga kiire, kasutavad kahtlustuse saanud inimesed enda kaitsmiseks kõiki kättesaadavaid vahendeid ja see on täiesti loomulik.

Andres Parmas ütles, et kummalegi kahtlustavale ei heideta ette seda, et võeti meediaga ühendust ja peeti vajalikuks sellest meediat teavitada. Manipuleerimise osas pidas ta silmas seda, et niiviisi taheti kindlustada, et esimesena saaksid oma versiooni käia kahtlustatavad, mitte prokuratuur. Sellest esialgsest õiguskaitsetaotlusest prokuratuur ja Kaitsepolitsei ei teadnud, vaid see tuli juhuslikult välja.

Igor Taro tänas A. Parmast ettekande eest.

2. Andmeühiskonna arenguseirest – ülevaade olukorrast ja lahtistest küsimustest andmevaldkonnas, sh andmepõhistest otsustest riigi toetuste menetlemisel

Tea Danilov tegi ülevaate andmeühiskonna arenguseirest (Lisa 2). Ta märkis, et lisaks Arenguseire Keskusele aitasid raportit koostada advokaadibüroo Trinity, uuringufirma LevelLab ja Balti Uuringute Instituut ning samuti aitas teadur AS Cyberneticast. Oli ka mitu töötuba, kus osales kokku umbes 50 inimest, kelle ideed on raportis kokku võetud.

T. Danilov rääkis alustuseks avalikule teabele juurdepääsust. Kui 2000. aastal oli päris vähe aluseid juurdepääsu piiramiseks avalikkusele, siis nüüdseks on neid 19. Suuresti on neid aluseid tulnud juurde seoses isikuandmete mõiste laiendamise ning julgeoleku ja riigikaitse teemadega. Samuti on muutunud rangemaks kohtulahendite avalikustamist puudutav. Laias laastus on juurdepääs läinud keerulisemaks. Ta märkis, et räägib pigem andmete passiivsest ja mitte aktiivsest avaldamisest. Ta tõi välja, et 2018. aastal kehtima hakanud andmekaitse üldmääruse tõttu on eksimishirmus ametnikud hakanud pigem minema kindla peale välja. Andmekaitse üldmääruse mõttes tähendab see seda, et valitakse kõige turvalisem andmete avaldamise alus, milleks on andmesubjekti nõusoleku olemasolu. Kui küsijal nõusolekut ette näidata ei ole, siis teisi võimalikke aluseid tihti ei kaaluta. Trinity advokaatidega koos jõuti järeldusele, et on toimunud ülereaktsioon ja ametnike eksimishirm on viinud olukorrani, kus igaks juhuks jäetakse andmed avaldamata. AKI fookus on pigem olnud andmekaitse reeglite täitmisel, mitte sellel, kuidas julgustada asutusi avaldama andmeid.

Teise teemana rääkis T. Danilov sihitud automaattoetustest. Teema kerkis seoses sellega, et riigieelarve on pingelises olukorras ja küsimus on selles, kas suurem hulk erinevaid toetusi, mida Eesti riik maksab, saaksid olla vajaduspõhised ehk sõltuvad inimese jõukuse tasemest. Eestis on vajaduspõhised sotsiaalkaitse toetused umbes 1%, aga Euroopa Liidu keskmine on 7%. Küsimus on selles, kuidas jõuda nende vajaduspõhiste toetusteni. Viis selleks oleks automaatne menetlus, mille puhul algoritm arvutab välja erinevaid andmekogusid ühendades konkreetse sissetuleku leibkonna liikme kohta ja otsustab selle pealt, kas leibkond kuulub sotsiaaltoetuse saamise kohaldamisalasse. Sellest visioonist lähtudes vaadati kahte näidet: peretoetusi ja energiatoetusi. Uuriti, kas oleks olemas andmed, millega selliseid arvutusi teha ja jõuti järeldusele, et päris kõiki andmeid ei ole. Probleemiks on just isikustatud andmed leibkondade koosseisude kohta. Kui võtta näiteks üksikisik oma tuludega, siis tegelikult ei arvestata isiku ülalpeetavatega. Rahvaloenduse käigus koostatud andmekogu on menetlusotsuste tegemiseks kasutamiseks liiga ebatäpne. T. Danilov märkis, et üks lahendus oleks see, et inimesed, kes soovivad toetust, kohustuvad ise üle vaatama andmed oma leibkonnaliikmete kohta.

T. Danilov lisas, et rääkides automaatselt haldusmenetlusest, siis esitab Justiitsministeerium ilmselt uuesti vastavasisulise haldusmenetluse seaduse muutmise seaduse eelnõu, mis eelmise koosseisu lõppedes langes menetlusest välja. See on oluline vundament, et haldusmenetluslikke otsuseid oleks võimalik automatiseerida. Oluline on, et ka igas eriseaduses peavad olema vastavad normid, et kuidas automaatseid haldusakte tahetakse rakendada. Keeruliseks läheb asi siis, kui rakendus on seotud masinõppega, kus algoritm peab riske hindama, sest siis on vaja hinnata võimalikke mõjusid ka inimõigustele. Ilmselt on see kaugema tuleviku teema ja esialgu võiks automaatsetest menetlusotsustest rääkida lihtsalt automatiseerimise kontekstis, mitte masinõppe kasutamisenä. Kindlasti tuleb tagada ka inimeste kaebeõigus automaatsete otsuste vaidlustamiseks.

T. Danilov ütles, et põhiseaduskomisjon peab hoolitsema selle eest, et põhiõigused oleksid tagatud ja privaatsuse riive oleks andmete kogumisel minimaalne. Kui rääkida andmete taaskasutamisest kombineerides erinevaid andmeid, siis see tähendab seda, et andmeid ei kasutata eesmärgil, milleks neid koguti. Tuleb mõelda, kas seda lubada või mitte. Ta tõi välja,

et arenduses on sellised tehnoloogiad, kus iga inimese andmed on tema enda privaatses andmeruumis, kus lähteandmeid näeb ainult inimene ise. Kui riigil on vaja nende lähteandmete pealt tulemit arvutada, siis lähteandmeid ei näe riik endiselt, vaid inimese ja riigi vahel on justkui must kast, kus sees jookseb vastav valem, mille kaudu saadakse kätte arvutuslik tulem. See oleks üks lahendus, kuidas võimaliku privaatsuse riivega toime tulla.

T. Danilov rääkis ka andmevaldkonna laiematest trendidest. Praegu taaskasutatakse ainult umbes ühte kolmandikku salvestatud andmetest. Kasvav andmete hulk tekitab kliimasurvet, sest prognoositakse, et andmemajanduse osakaal kasvab aastaks 2030 maailma elektritarbimisest 20% protsendini. Lahenduseks oleks andmekeskuste rajamine roheelektrivõimsuste lähedusse ja roheelektri kasutus. Teine oluline teema, kuhu järelustega jõuti, on see, et kuigi Euroopa Liidus kuuluvad inimese andmed talle endale ja inimestele on andmete osas õiguseid pidevalt juurde antud, siis tegelikult inimesed neid ei kasuta. Muutunud on lihtsalt see, et ettevõtted küsivad neid õigusi andmete kogumiseks inimestelt kümneid kordi päevas. Inimesed annavad suhteliselt lihtsalt õigused andmete kogumiseks ja nõustumine tähendab justkui seda, et on loetud läbi tihedas kirjas juriidilised tingimused ja nendega nõustunud. Küsimus on selles, kas see on viljakas lähenemine. Tegelikult inimesed ei anna endale aru, millega nõus ollakse ja mida teenuseosutaja nende andmetega pärast teha saab. Jutt käib just inimeste igapäevasest andmejälgjast, mis digikeskkonda jäetakse. Seni ei ole ka häid tehnilisi lahendusi järgi tulnud, kuidas inimesed saaksid ülevaate oma andmejälgjast, tänu millele suurte tehnoloogiaetevõtete väärtus tegelikult pidevalt kasvab. See on natuke muna ja kana küsimus, sest inimestel ei ole tunnetust ja seetõttu ei ole nõudlust ka nende rakenduste järgi.

T. Danilov lisas, et Euroopa Liit annab ridamisi andmeakte, mis annavad inimestele õiguseid juurde. Tuleb terve hulk erinevaid nõudeid, mis kohalduvad ettevõtetele kohe ja toovad kaasa ka vastavuse saavutamise koormuse, millel on rahaline kulu. Inimesed ei väärtusta seda jätkuvalt. Tekib küsimus, kas on mõistlik inimestele andmeõiguseid järjest juurde anda, millega kaasneb ettevõtetele järjest suurem vastavuse saavutamise koormus või tuleks õigused panna paremini tööle.

T. Danilov ütles, et koostati neli stsenaariumit, millest üldiselt kipub olema inimeste lemmik ühiskondlik kokkulepe. Laias laastus ütleb see seda, et Euroopa Liidu jõupingutused kannavad vilja ja inimesed ning ettevõtted hakkavad oluliselt heaperemehelikumalt oma andmejälgje suhtuma. Lõppeks ära pimesi nõusolekute andmine. Sellega kaasneb andmete pealevool ettevõtlusele. Ühe võimaliku põhjusena, miks inimesed peaksid hakkama vastutustundlikumalt oma andmetesse suhtuma, on tehisintellekti areng. Praegu on nii, et kõik elavad oma infomullis, kus saadakse ainult seda sisu, mida erinevad rakendused peavad varasemate eelistustega kooskõlas olevaks ja blokeeritakse muu sisu. Kui sellega rahulolematust kasvab, siis võib kaasneda hoiakute muutumine, kus inimesed asuvad oma andmejälgje aktiivsemalt kontrollima, aga siiski ei suuda kõik inimesed oma andmejälgjega seotud keerulisi otsuseid langetada. Selleks on Euroopas levimas andmeühistute mõte, kus erinevad kollektiivsed vormid on kokku leppinud printsiibid, kuidas nende andmeid kaitstakse. Mõte on selles, et inimene saab valida, millise andmeühistuga ta liitub ja millise andmeühistu põhimõtted talle andme jagamise printsiipide osas kõige paremini sobivad. See viiks selleni, et kui praegu peab digiettevõtte lehel nõustuma selle kasutamistingimustega, siis tekiks ümberpööratud nõusoleku kohustus, kus teenuse osutaja peab nõustuma hoopis andmeühistu tingimustega, mille liige inimene on. Küsimus on selles, kuidas seda finantseerida.

T. Danilov lisas veel, et viimane idee on seotud tunnetuse loomisega inimestele. On pakutud välja idee andmekontost, kus on nii riigi kui ka kõigi teiste teenuseosutajate inimese kohta kogutud andmed. Selle kaudu oleks võimalus näha, kellele ja mis eesmärgil andmed on antud ning mida nendega tehtud. Seda kokkulepet ei saa siseriiklikult teha ja kui see töösse võtta, siis peab olema see Euroopa Liidu tasandi initsiatiiv.

Igor Taro ütles, et praegu aktuaalsetes vaidlustes Riigikogus on üks hüpotees see, et teatud personaalse riigi võimekuse kasutamisel oleks ressursikasutus palju ratsionaalsem ja võib-olla ei peaks paljusid vaidlusi pidama, kui need liiguksid automatiseeritult ja rohkem vajaduspõhiselt. Andmete jagamisega, inimeste nõusolekuga ja seadusandliku poolega seotud väljakutsed on arusaadavad.

Ants Frosch ütles, et tegu on väga hea ülevaatega. Ta tõi näite Otepää vallavolikogust, kus ta oma vallavolikogu töös pörkab pidevalt kokku ametnike hirmuga teha otsuseid, mis osutuvad vääraks ja sellest tuleneva andmete kinnikatismisega. Selle tõttu toimub ka dokumentide, pöördumiste, avalduste jms mitte avalikustamine. Umbes 90% dokumente, mis on valla dokumendiregistris, on kinnised. See tähendab seda, et kui vallavolikogu sooviks asjadega kursis olla, siis peaks ta hakkama kõikide dokumentide puhul vallavalitsuselt luba küsima. See tähendab tegelikult seda, et vallast toimuvast ja valla reaalsest elust ülevaadet ei ole enam võimalik omada, seega ei ole demokraatlikult valitud valla esindajal üldse võimalik informatsiooni saada. Dokumente kaetakse kinni juba ainult selle tõttu, kui inimene on pannud juurde oma telefoninumbri. Juhul, kui seda teeb ametnik hirmust, siis on see aktsepteeritav, aga kui seda tehakse teadlikult vallavanema otsesel korraldusel, siis tuleb hakata vaatama, miks see nii on. Ta järeldab Otepää valla puhul seda, et kohaliku võimu arendamisel on tegelikult jõutud tupikseisu. Tupikseis seisneb kohalike omavalitsuste valimistel lubatud valimisliitudes. Valimisliidud on seltsingud ja seltsingud on igasuguse vastutusega seltskond inimesi. Tavaliselt maakohas on see seltskond, kes on juba 20-30 aastat võimul olnud ja nemad ei ole üldse huvitatud sellest, et midagi avalikuks tuleks.

A. Frosch tõi näite, et Otepääl moodustavad opositsiooni EKRE ja Reformierakond, aga ollakse totaalselt vana võimul oleva seltskonna käpa all. Kuigi Eestis on ilusad digitaalsed arengud, siis see võib teatud kohtades takerduda täiesti müstiliste kohalike võimuambitsioonide ja nende rakendamise taha. Kõige hullem on see, et praegune olukord kahjustab demokraatiat. Pole võimalik pöörduda ka AKI poole, sest kui mõelda, et näiteks Otepää vallavolikogus on kolm EKRE esindajat ja kaks Reformierakonna esindajat, siis peaksid nad kõik pidevalt pöörduma oma vabast ajast AKI poole, aga samal ajal on vallas töö jurist ja vallasekretär, kes jaksavad neid vastuseid koostada kümnete kaupa. AKI kontrollifunktsioon on puudulik ja tegelikult peaksid olema tugevamad hoovad.

Tea Danilov ütles, et sarnaseid järeldusi tegid ka Trinity advokaadid. AKI-l on roll jälgida, kas andmed on kaitstud, aga teisest küljest ka roll julgustada andmeid avaldama. See teine roll kipub olema vaeslapse osas, aga küsimus on kindlasti ka ressursides. Konkreetse mobiiltelefoni näite puhul oleks seda lihtne lahendada nii, et katta number kinni ja ülejäänud info võiks olla avalik. Tehnilisi lahendusi selle jaoks täpselt veel pole, kuigi on teada, et Justiitsministeerium on sellega tegelenud. Teine asi on see, et tihti tõlgendatakse valesti seda, et kui isikuandmed on dokumendis sees, siis peaks selle justkui kohe tunnistama AK teabeks. Tuleb vaagida, kas isikuandmete esinemine kahjustab inimese eraelu puutumatust, aga see samm jääb tihti astumata. Võib-olla jääb see kaalutletult tegemata, sest võetaksegi ettekäändeks mobiiltelefoni number ja pannaksegi kohe kogu dokument asutusesiseseks kasutamiseks kinni.

Urve Tiidus ütles, et juba 30 aastat tagasi öeldi, et andmed on uus nafta. Ta soovis teada, et kes praegu selle uue nafta pealt kõige rohkem teenib ja kas ka temal võiks olla lootust oma andmete pealt teenida.

Tea Danilov vastas, et selle pealt teenivad eelkõige suured tehnoloogiafirmad. Kindlasti saab vaielda, kas see tasuta teenus, mida tänu andmete jagamisele saadakse, on võrdne nende andmete väärtusega. Kui vaadata suurte digikorporatsioonide turuväärtuse kasvu, siis tundub, et pigem ei ole võrdne, sest majanduslik efekt, mida nendest andmejälgedest välja võetakse, on kordades suurem, kui see, mida nauditakse tasuta teenusena. Mis puudutab seda, kas

võiksid esile kerkida ärimudelid, kus inimesed saavad andmejälgede jätmise eest tasustatud, siis selles osas on Euroopa Liidul vaja otsustada, kuidas suhtuda näiteks isikuandmete müüki. Kõik andmed ei ole isikuandmed, aga kui müüa näiteks läbisõidumarsruuti, siis see võib-olla isikuga seostatav. Isikuandmete teema osas oskab AKI peadirektor Pille Lehis anda kindlasti väga head infot, et mis seis sellega hetkel on. Eelmisel sügisel Pille Lehis ütles, et tegelikult Eestil ei ole selles osas selget seisukohta kujundatud.

Andrei Korobeinik sõnas, et suurfirmad teenivad tõesti andmete pealt raha ja see tulu kasvab ajas ning riikidel on keeruline seda raha kätte saada. Vaadates graafikult 2035. aasta stsenaariumi, pole väga näha, kuidas riigid raha kätte saavad. Kui see ei muutu, siis langeb väiksemate riikide roll oluliselt, sest suurfirmad võivad pakkuda näiteks meditsiiniteenust ja haridust ning inimesed maksavad selle eest makse, selle asemel, et maksta makse Eesti riigile. Kui täna vaadata 200 suurima käibega majanduskeha, siis 150 neist on firmad ja ainult 50 on riigid. See ilmselt muutub veelgi aktuaalsemaks. Ta uuris, milline on T. Danilovi visioon, et kuidas riigid ikkagi suudavad jääda teenusepakkujateks. A. Korobeinik märkis veel, et riskina oli ettekandes kirjas, et eesti keele kasutusvõimalused kahanevad, aga ta uuris, millel see põhineb. Tegelikult on olukord ju pigem vastupidine, sest näiteks viis aastat tagasi polnud Jaapani inimesel võimalust eesti keelt õppida, aga täna on see täiesti võimalik.

Tea Danilov ütles, et üks stsenaarium kujutab endast digiplatvormide paradiisi. Stsenaariumi kohaselt lülitatakse digiplatvormid ka mitmete avalike teenuste osutamisesse. Täna on näha, et traditsiooniliselt avalikku sfääri kuuluvate teenuste puhul digiplatvormid juba tegutsevad. Stsenaarium nägi ette, et riikidel oleks mõistlik kuluefektiivsuse mõttes allhankida haridust ja tervishoidu nendelt platvormidelt, kellel on juba väga hea andmestik inimeste kohta, tulenevalt andmejälgedest, mida on jäetud. Sellele tendentsile saaks vastu seista nii, et inimesed hakkaksid ise oma andmejälggi paremini kontrollima ja teeksid teadlikumaid valikuid. Teine asi on see, et näiteks Euroopa Liidu digiturgude määrus ja digiteenuste määrus on suunatud sellele, et konkurentsi võrdsustada ja digikorporatsioonide käes olevaid andmeid realiseerida. See tähendab, et inimene saab oma andmed viia mõne teenuseosutaja juurde, kellel tekib andmeelise, näiteks rahvuslike teenuseosutajate juurde. Mis puudutab seda, et kuidas riigid saaksid andmete pealt teenitud tulust õiglase osa, siis võib välja tuua OECD tasandil digihiidude maksustamise. See tähendab seda, et suurte digiettevõtete tulumaksust toimub mingi osa jagamine nendesse riikidesse, kus sellel rahvusvahelisel ettevõttel ei ole esindust, aga kus riigi kodanikud tarbivad seda teenust. Seega läheks tarbijariikide lõikes mingi osa kasumist ümberjagamisele. T. Danilov ei osanud täpselt öelda, kuhu see ettepanek on liikunud, aga sellest räägiti üle-eelmisel sügisel väga tõsiselt. Rahvusvaheline poliitika liigub pigem aeglaselt.

T. Danilov vastas, et eesti keele nõrgenemise hüpotees oli püstitatud konkreetse stsenaariumi kontekstis, kus enamus elanikke hakkabki tarbima Apple ja Google tervise- ja haridusteenuseid. Samas avaldab vastasmõju see, et keeletehnoloogia areneb samuti. Pole selge, kumb kumma üle mängib.

Igor Taro tänas T. Danilovit ettekande eest ja ütles, et raportiga tutvutakse kindlasti veel süvitsi.

Tea Danilov soovis omaltpoolt edu haldusmenetluse seaduse muudatustega, mis puudutavad automaatseid haldusakte. Eelnõu jõuab loodetavasti varsti Riigikogusse.

3. Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsiooni algatatud Riigikogu valimise seaduse, kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse ja Euroopa Parlamendi valimise seaduse muutmise seaduse eelnõu (21 SE) esimese lugemise ettevalmistamine

Jaak Valge ütles, et 21 SE eesmärk on lõpetada Eestis e-hääletus Riigikogu valimistel, kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel ja Euroopa Parlamendi valimistel. Ta tõi välja, et

1995. aastal asutatud valitsusülese institutsiooni International IDEA kodulehel saab jälgida demokraatia olukorda erinevates riikides. International IDEA andmetel kasutatakse elektroonilist hääletust Euroopa riikides Albaanias, Bulgaarias, Belgias, Prantsusmaal ja Venemaal. Varem on e-hääletust mingis vormis kasutanud Holland, Iirimaa, Norra, Rumeenia, Saksamaa, Soome ja Šveits, aga nemad on sellest nüüdseks loobunud. Suuremas osas Euroopa riikides ei ole e-hääletust kasutatud, aga paljudes riikides uuritakse, kuidas e-hääletust kasutusele võtta, et oleks tagatud salajasus ja vaadeldavus. E-hääletust kasutatakse tegelikult mitme erineva meetodiga. Üldreeglina on kasutusel e-hääletus sellisena, et on lihtsalt statsionaarsed hääletuspunktid, kuhu tuleb füüsiliselt kohale minna ja kus hääletuse salajasus on tagatud. Kasutatakse masinhääletust. E-hääletuse veebipõhist süsteemi kasutab Euroopa riikidest ainult Eesti, kes pakub seda kõigile valijatele. Prantsusmaa pakub sellist võimalust ainult prantslastele, kes elavad väljaspool Prantsusmaad. Maailmas pakuvad veebipõhist süsteemi veel Austraalia, Uus-Meremaa ja Pakistan.

J. Valge ütles, et põhiseaduse §-i 60 kohaselt on valimised üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on salajane. Salajane võiks tähendada seda, et hääletus toimub kontrollitud keskkonnas. Kontrollimata keskkonnas toimuvad e-valimised Austraalias, Lõuna-Koreas, Uus-Meremaal ja Eestis. Salajasus sel juhul tagatud pole ja see vastandub nii valimiste üldkehtivale põhimõttele kui ka Eesti põhiseadusele. Tagatud pole ka põhiseaduses nõutud ühetaolisus, sest e-hääletuse viis Eestis erineb paberhääletuse viisist. Valimistulemuse usaldusväärseks peaks olema selle kontrollitavus tagatud kahel viisil. Valija peaks saama kontrollida, kas tema hääle laekus ja valimiste vaatlejad peavad saama kontrollida, kas kõik hääled loeti õigesti. E-hääletuse puhul ei ole valijal ilma eriteadmisteta võimalik kontrollida, et tema hääle laekus õigesti. Samuti puudub universaalne kontrollitavus, mis tähendab, et valimiste vaatleja ei saa kontrollida, kas kõik valijatele antud hääled loeti korrektselt kokku. Paljudes riikides ei kasutata internetihääletust, sest salajasus, kodanikele arusaadav kontrollitavus ja läbipaistvus ei ole tagatud. Paljudes riikides pole veebipõhist hääletamist lubatud ka küberjulgeoleku probleemide tõttu.

J. Valge lisas, et erilisi positiivseid omadusi e-hääletusel ei ole. Eelnõu seletuskirjas on kirjas, et see pole mõjutanud erilisel valimistel osalejate arvu, aga J. Valge tunnistas, et Norstati uuringud näitasid siiski, et mingisugune valijate kadu siiski oleks, kui e-hääletada poleks võimalik. E-valimine võib tekitada usaldamatust valimistulemuste vastu. Kui juba üle ühe kolmandiku valijatest arvab, et e-valimised ei olnud või pigem ei olnud ausad, siis on tegemist juba legitiimsus probleemiga, mis võib laieneda kõikidele valitavatele institutsioonidele. Ka Riigikohtu esimees Villu Kõve kirjutas 30. märtsil oma arvamuses e-valimiste kohta, et: „Valimised aga mitte üksnes ei pea olema ausad, vaid ka näima ausad ning kaebajate väidete kontrollimiseks peaks olema tagatud tõhus ja mõistlik menetluskord.“ Loomulik järeldus oleks see, et õige oleks Eestis e-valimised lõpetada nii kauaks, kui töötatakse välja usaldusväärne ja põhiseadusele vastav viis nende läbiviimiseks.

J. Valge ütles, et põhiline argument on see, mida valijad ise asjast arvavad. 23. aprillil korraldas Norstat küsitluse 1000 Eesti kodaniku seas. Vastajaid tuli veel kaaluda ja efektiivne valim tuli 927. Kaaluti üleriigiliselt hariduse, soo, rahvusringkondade ja vanusegruppide jaotuste järgi kodanike seas. Norstat väga jälgib, et küsimused oleks püstitatud tasakaalustatult. Esimene küsimus oli see, et kui järgmisel pühapäeval toimuksid Riigikogu valimised ja saaks hääletada ainult valimisjaoskonnas, siis kas mindaks valima. Vastati nii, et kindlasti ei läheks valima 5,8% ja pigem ei läheks valima 6,8% vastanutest. Seega oleks siiski mõningane valijate kaotus. Teine küsimus oli, et kas inimeste arvates on Eestis e-valimised usaldusväärsed. 36,6% vastas, et jah; 17,6% vastas, et pigem jah; 14% vastas, et pigem ei ja 24,3% vastas, et ei. Kokku üle 38% inimeste arvates ei ole e-valimised Eestis usaldusväärsed. Kui juba üle kolmandiku arvab seda, siis kindlasti on suur probleem. Järgmine küsimus oli, et kas usutakse, et toimus osaline võltsimine. 22,1% vastas, et jah; 17,6% vastas, et pigem jah; 12,5% vastas, et pigem ei ja 35,6% vastas, et ei. Seega 39,7% inimestest arvas, et toimus osaline võltsimine.

J. Valge märkis, et järgmine küsimus oli, et kas peetakse õigeks, et e-hääletuse puhul ei saa olla ilma eriteadmisteta veendunud, et häääl laekus õigesse kohta. 22,7% vastas, et ei pea; 22,2% vastas, et peab; 21,6% vastas, et pigem peab; 20,2% vastas, et ei tea ja 13,3% vastas, et pigem ei pea. Viimane küsimus oli, et mida tuleks teha, et lahendada e-valimistega seotud probleemid. 43,2% vastas, et parandada vead, kuid mitte katkestada; 23,6% vastas, et lõpetada; 18,9% vastas, et katkestada, kuni probleemid lahendatakse; 8% vastas, et mitte midagi ei peaks tegema ja 6,3% vastas, et ei tea. Seega lõpetada või katkestada kuni probleemid lahendatakse on 40% juures ja see laieneb ilmselgelt legitiimsus probleemiks. Tema sõnul on valikus, kas hakata kohe selle teemaga tegelema, et usaldusväärset tagada järgmisteks valimisteks, aga EKRE ettepanek on seniks e-valimised katkestada.

Anti Allas ütles, et uuring toimus peale valimisi, aga oleks huvitav teada arvamust ka enne valimisi.

Jaak Valge ütles, et kahjuks uuringut enne valimisi läbi ei viidud.

Mariko Jõeorg-Jurtšenko tutvustas Vabariigi Valitsuse seisukohti. Vabariigi Valitsus otsustas 25. mai istungil eelnõu 21 SE mitte toetada. Ta tänas eelnõu algatajaid põhjaliku ettekande ja seletuskirja eest. Ta märkis, et elektroonilist hääletamist kasutatakse erineval moel väga paljudes erinevates riikides. Alati tuleb täpsustada, millest konkreetset jutt käib, kui seda teemat käsitletakse. Euroopa Liit valmistab praegu Euroopa Liidu riikide praktikate kaardistamist, millega ei kaasne õiguslikke algatusi, aga sellega saab väga hea ülevaate mida Euroopa Liidu riigid täpselt kasutavad. Mis puudutab e-hääletamist Eestis, siis 2005. aastast alates on see kasutusel ja loomulikult on see seadusandja otsustada, kas Eestis on e-hääletamine või mitte. Praegu on 18 aasta jooksul kasvavas tendentsis nende valijate arv, kes kasutavad e-hääletamist. E-hääletamine on lihtsalt üks võimalus teiste hääletamisviiside juures. Iga valija valib endale kõige sobivama hääletusviisi. Ta tõi veel välja, et valitsusel on plaanis selle aasta sügiseks välja töötada valimisseaduste täiendused, mis puudutavad e-hääletamist. Nii nagu uuringus 43,2% vastas, et tuleks parandada vead, ongi valitsusel plaanis. Ka Riigikohus on oma lahendis viidanud, et neid reegleid saaks seaduse tasandil paremini sätestada. See on samuti valitsuse töö aluseks. Seda ei tee Justiitsministeerium üksinda, vaid kaasatud on ka teised ministeeriumid, kes valimiste korraldamisega tegelevad.

Aleksandr Tšaplõgin ütles, et kui hakatakse vigu parandama, siis järelikult praegu on vead olemas.

Mariko Jõeorg-Jurtšenko sõnas, et tsiteeris uuringut, kus 43,2% vastajatest arvas, et tuleks parandada vead.

Aleksandr Tšaplõgin küsis, et kas siis valitsusel ei ole vaja midagi parandada.

Mariko Jõeorg-Jurtšenko selgitas, et valitsus lähtub eelkõige Riigikohtu suunistest, kus Riigikohus sedastas, et e-hääletamist puudutavat regulatsiooni on võimalik selgemalt välja kirjutada. Riigikohus ei ole üheski oma otsuses tunnistanud, et e-hääletus oleks põhiseadusega vastuolus.

Jaak Valge juhtis tähelepanu, et osakaal kes sooviks lõpetada või katkestada e-hääletamise kuni probleem lahendatakse on isegi natukene suurem, kui see osakaal, kes sooviks parandada vead. Teine asi, mis tuli valitsuse esindaja jutust välja, oli see, et valitsus plaanib parandada olukorda, et oleks võimalik hiljem kaebusi esitada. Küsimus ei ole mitte selles, milline on e-hääletuse vorm ja kas tagatud on salajasus ning universaalne vaadeldavus. Seda probleemi valitsuse kava ei lahenda kuidagi. Ta kommenteeris veel, et kui valitsus selle arvamuse kirjutab, siis ei olnud teada selle uuringu tulemus ja tegelikult on ikkagi legitiimsuse probleem.

Urve Tiidus küsis, kas kuulis õigesti, et samasugust tehnilist võtet kasutab ka Lõuna-Korea.

Jaak Valge ütles, et nii oli.

Urve Tiidus märkis, et tema jaoks on Lõuna-Korea väga kõva autoriteet.

Jaak Valge sõnas, et kontrollimata keskkonnas toimuvad e-valimised Austraalias, Lõuna-Koreas, Uus-Meremaal ja Eestis, aga nende e-valimiste puhul on väga palju erinevaid parameetreid, mida vaadeldakse. Ta ütles, et saadab komisjoni liikmetele veebilehe lingi, et igatüks saab vaadata, millises osas on Eesti valimised erinevad ja millises osas sarnased.

Igor Taro ütles, et põhilise argumendina kasutati seda, et mida valija arvab. Valija arvamust saab lugeda erinevatest allikatest. Üks on 1000 inimesega avaliku arvamuse küsitlus, aga teine on reaalne käitumine, kus on sadu tuhandeid inimesi hõlmatud. Oma käitumise läbi on sajad tuhandet inimesed näidanud seda, et e-hääletajate arv on pidevalt kasvanud ja on arvu poolest suurem, kui paberiga hääletajate arv. See pole sugugi vähetähtis argument. I. Taro lisas, et eelmise päevakorrapunkti ajal näitas Arenguseire Keskus slaide, kus ühel slaidil oli huvitav graafik, mis näitas, et Eesti inimestest usaldab e-teenuseid 82%. Inimesed käivad pangas ja teevad väga olulisi turvalisi toiminguid, mis mõjutavad nende materiaalsel heaolu.

I. Taro lisas, et kuna läbi on käinud viide põhiseaduse vastasusele, siis ta selgitab selle kohta. Üks asi, mille vastu e-valimiste käsitlemisel pidevalt eksitakse on ühetaolisuse käsitlus. Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapitali uued põhiseaduse kommentaarid ütlevad, et ühetaolisus ei tähenda ühtmoodi hääle andmist. Kommentaarides on kirjas, et: „Rahvusvaheliselt kasutatakse sellest valimiste aspektist rääkides pigem terminit „võrdsus“ ning see nõue on samuti üldtunnustatud valimispõhimõte. Ka valimiste ühetaolisuse nõue on demokraatiaga fundamentaalselt seotud, kuna ebavõrdne kohtlemine moonutaks rahva taht. Kui üldisuse põhimõte on suunatud sellele, et võimalikult suurel hulgal kodanikkonnast oleks valimisõigus, siis ühetaolisuse põhimõte nõuab valimisõigusega inimeste võimalikult ühesugust ehk võrdset kohtlemist. [...] Ühetaolisusega seoses rõhutatakse, et kõigil valijatel „peab olema võrdne arv hääli ning et kõigil häältel peab olema võrdne kaal esinduskogu kohtade jaotamise üle otsustamisel“. Selleks, et arvesse läheks üksnes lubatud arv hääli (ühete häält ei loetaks korduvalt), on vajalik formaliseeritud hääletamismenetlus, eelkõige valijate registreerimine.“ Ta ütles, et ei alahindaks nende kommentaaride väärtust, sest need on kirjutanud tunnustatud õigusteadlased, akadeemikud, kohtunikud ja inimesed, kes selle teemaga praktiliselt tegelevad. Nende kommentaaride valguses ei ole mõtet rääkida sellest, et e-hääletus eksib kuidagi ühetaolisuse põhimõtte vastu.

Jaak Valge märkis, et kommentaaride väärtust ei tohiks alahinnata, aga ei tohiks ka ülehinnata. Tema hinnangul ei anna e-teenuste kasutamine küll mingit teavet e-valimiste usaldusväärse kohta. Seda ei anna ka valimas käimine. Praegu antud arvamusküsitlus on värske ja need numbrid, mis toodi valimas käimise kohta on juba minevik. Ta kommenteeris vastuseks U. Tiidusele, et võib-olla on siiski Lõuna-Korea ja Eesti süsteemides erinevused. Ta pole kindel, kas Lõuna-Korea põhiseaduses on eraldi esile toodud salajasuse printsiip. Kui on, siis on Lõuna-Korea ja Eesti süsteemid üheselt võrreldavad, aga kui pole, siis mitte.

Ants Frosch kommenteeris argumenti, et digiteenused on aastakümneid olnud Eestis kasutusel ja nende vastu on väga suur usaldus. Kui pangas tehakse tehinguid, siis tegelikult teatud regulaarsusega on võimalik näha, kas keegi on pangakontot kuritarvitanud või mitte. Seeläbi on pangateenused ja enamused muid teenuseid lihtsa inimese poolt kontrollitavad. Paraku on usaldus digiteenuste vastu üle kandunud ka e-valimistele. Kõik e-valimiste probleemid olid J. Valge poolt välja toodud. Digilahenduste puhul on psühholoogia ja masside käitumise tõttu tegu massipsühhoosiga. See on omaks võetud trend ja sellest väljalangemine tundub justkui võrreldav keskaega tagasiminekuuga. Samal ajal on kriitiline

mõtlemine äärmiselt vajalik ja kui soovitakse oma valimisprotsessi selgelt välja viia kahtlustest ja kõhklustest, siis paraku tuleb need probleemid lahendada. Probleemide lahendamiseks on 21 SE ainuke lahendus ja ainuke tee edasi. Eesmärk on ikkagi jõuda selle teadmiseni, et Eestis on 100%-line demokraatia, sest demokraatia kas on või teda pole. Sellist vahepealset halli ala ei ole.

Pipi-Liis Siemann sõnas, et kunagi ei saa alahinnata valimiste salajasuse tähtsust ega kõiki nõudeid, mis looksid ühelt poolt turvalisust ja teiselt poolt annaks inimestele teadmise, et valimised on õiglased ja ausad. Kindlasti on see valdav kõikide hääletusviiside puhul, sest valimisteenistus ja valimistega tegelevad inimesed on valdavalt arvamusel, et kõikide teiste hääletusviiside puhul on pettuste toimepanemine võib-olla isegi tavainimesele kergemalt korraldatav kui e-hääletuse puhul. Ta lisis veel, et kindlasti peaksid institutsioonid ka ise rõhutama seda, et oluline on turvaprotokolli edasi arendada jooksvalt ning oluline on järelevalvet tõhustada ka järelevalvajate üle. Ta märkis, et inimesi, kelle seas arvamusküsitlusi korraldatakse e-valimiste usaldusväarsuse osas, mõjutavad poliitikute enda väljaütlemised.

Andrei Korobeinik ütles, et komisjonis on grupp täiskasvanud inimesi, kellel igapäev on kahtlemata kujunenud oma arvamus selle teema osas. Ta ütles, et I. Taro tegi hiljuti meili teel ettepaneku korraldada sügisel mõni väljasõiduistung ning tema toetab seda. Näiteks võiks rääkida detailsemalt e-valimistest, sest seal on mitmeid valikukohti. Ta märkis, et kui inimene ei saa e-valimistel anda rikutud sedelit, siis see on vastuolus ühetaolisuse printsiibiga. Seda võimalust võiks ikkagi inimestele pakkuda. Samas on need pisiasjad ja ei muuda üldpilti. Ongi usu küsimus, et kas inimesed usuvad e-valimiste aususse või mitte. Poleks väga konstruktiivne pidada tehnilist debatti ilma nende inimesteta, kes on e-valimiste auditiga tegelejad või selle välja töötanud. Ta tegi ettepaneku seda teemat veel kunagi lähemalt uurida ja korraldada näiteks vastavasisuline väljasõiduistung.

Ants Frosch tõi välja väga kurva trendi, mis e-valimistega paralleelselt aina süveneb. 2019. aasta valimiste ajal toodi esile juhtumeid, kus kaevati, et hooldekodudes oli toimunud e-hääletamisel kuritarvitused. Vanainimeste käest võeti ID-kaardid hooldekoju juhataja kätte hoiule ning neid ID-kaarte ja PIN-koode on valimiste ajal kasutatud ja kuritarvitatud. Neid viiteid oli päris mitmeid. Mingeid lahendusi ei tulnud. Paraku on nüüd asi juba arenenud edasi ja veelgi süvenenud. Talle tundus, et otsapidi ollakse ikkagi seotud kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadusega loodud valimisliitudega. Erakonnad on suutelised oma liikmeid kontrollima, sest erakonnad on püsivad moodustised. Juhul, kui toimub seaduserikkumine, mille panevad toime erakonna liikmed, siis üldiselt visatakse sellised inimesed erakondadest välja. Valimisliitudes sisekontrolli ei ole.

A. Frosch kirjeldas 2021. aastal Otepää vallas toimunut. Valimiste eelsel perioodil kasutas vallavanem sotsiaaltöötajaid ja profileeris valla vanemaealised inimesed. Loodi andmebaas. Vallavanem oli jurist ja oskas väga hästi andmekogusid hinnata ja nende põhjal tööd teha. Protsess nägi välja nii, et vanemaealised taludes elavad inimesed käidi läbi sotsiaaltöötaja ja vallavanema poolt sellel nädalal, kus toimus eelhääletamine. Meetod oli selline, et kõigepealt astus sisse sotsiaaltöötaja, kes tõi endaga kaasa vallavanema, kes tõi vanematele inimestele purgi mett ja vorsti ning rääkis natuke aega inimestega juttu ja lahkus seejärel. Kui vallavanem oli lahkunud, siis ütles sotsiaaltöötaja vanale inimesele, et ei peagi valima minema, vaid seda saab teha kohe ID-kaardiga arvutis. Nii tehtigi asjad ära. Hinnanguliselt oli see hulk vanainimesi, keda läbi käidi, kuskil 10% valijatest. Tegelikult said opositsioonierakonnad rohkem hääli, aga valimisliidud said D'Hondti meetodil võimendusega hääli juurde. Tegelikult jutt käib umbes sajast häälest, mis murdsid poliitilise kaalu teisele poole, mille tõttu ei õnnestunud korruptantidest lahti saada.

A. Frosch tõi välja, et kui rääkida e-hääletusest, siis nõrk koht ei ole digitaalne protsess, vaid nõrk koht on inimene, keda on võimalik kuritarvitada. Ta ütles, et on kuulnud, et sellist

kuritarvitamist on rakendatud ka mujal Valgamaal.

Jaak Valge sõnas, et kui aastal 2005 võeti e-hääletus kasutusele, siis arvati, et ollakse eesrindlased ja teised riigid järgnevad Eestile. Tegelikult paistab, et Eesti on hoopis üksi jäänud. Ta juhtis tähelepanu, et mingis vormis e-hääletusest on loobunud Holland, Iirimaa, Norra, Rumeenia, Saksamaa, Soome, Šveits. Veebipõhise hääletuse vorm on just kõige suuremate küsimärkidega. Ta kommenteeris vastuseks P.-L. Siemannile, et võib-olla tõesti ei näita tulemused üheselt e-hääletuse kõlbmatust inimeste silmis, vaid hoopis natukene võõrandumist. Kui tahaks adekvaatsemaid tulemusi saada, siis peaks samasuguse asja tegema paberhääletuse kohta.

Urve Tiidus küsis A. Froschilt, et kuna A. Froschi väitel on Otepää vallas korruptandid, siis kui palju on algatatud protsesse korruptsiooniga seoses.

Ants Frosch vastas, et tema teada on päris mitmed protsessid käigus ning seda on ka ajakirjanduses korduvalt kajastatud.

Igor Taro ütles, et Otepää probleemid tunduvad olevad seotud pigem inimfaktoriga. Selge see, et kõikide probleemide lahendamisel peavad olema proportsionaalsed meetmed, mis vastavad sellele probleemile. Ta ütles, et A. Froschi näite puhul annab tegelikult e-hääletamise vanainimesele võimaluse hiljem oma häält muuta. Paberkujul seda võimalust ei oleks. I. Taro märkis, et avaldused parlamendi legitiimsuse puudumisest õonestavad tegelikult ka nende avalduste tegijate jalgealust.

Ants Frosch lausus, et ilmselt on kõikidele erakondadele meelepärane ja põhimõtteliselt on ka vajalik Eesti demokraatia ühtlustamiseks see, et kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadusest võetaks valimisliidud välja sellisel moel seltsinguna nagu nad hetkel seal on. Seltsing ei taga mingi vastutust.

Igor Taro tegi ettepaneku teha menetlusotsused.

Otsustati:

3.1. Teha ettepanek võtta eelnõu täiskogu päevakorda 12.09.2023 (konsensus: Anti Allas, Ants Frosch, Andrei Korobeinik, Katrin Kuusemäe, Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov, Igor Taro, Urve Tiidus, Aleksandr Tšaplõgin, Jaak Valge).

3.2. Teha ettepanek eelnõu tagasi lükata (poolt 7: Anti Allas, Andrei Korobeinik, Katrin Kuusemäe, Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov, Igor Taro, Urve Tiidus; vastu 2: Ants Frosch, Jaak Valge; erapooletuid 1: Aleksandr Tšaplõgin).

3.3. Määrata juhtivkomisjoni esindajaks põhiseaduskomisjoni liige Timo Suslov (konsensus: Anti Allas, Ants Frosch, Andrei Korobeinik, Katrin Kuusemäe, Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov, Igor Taro, Urve Tiidus, Aleksandr Tšaplõgin, Jaak Valge).

4. Aleksandr Tšaplõgini ja Oleg Kultajevi algatatud kollektiivne pöördumine „Petitsioon Riigikogule e-hääletamise kaotamiseks“

Igor Taro ütles, et Riigikogu juhatus on võtnud 25. mail menetlusse pöördumise „Petitsioon Riigikogule e-hääletamise kaotamiseks“ ja sellele on kogutud 1880 allkirja. Pöördujad kirjutavad, et astuvad kohalike omavalitsuste volikogude valimistel, Riigikogu valimistel ja Euroopa Parlamendi valimistel kasutatavale e-hääletamisele kategooriliselt vastu. Kollektiivse pöördumisega soovitakse e-hääletamise kaotamist kehtivast valimissüsteemist. Pöördumises põhjendatakse, et e-hääletamine ei vasta demokraatliku riigi aluspõhimõtetele ning ei vasta Eesti Vabariigi põhiseadusele. Olemasolevad ekspertarvamused viitavad tehnilise protsessi puudujääkidele. Valimisseaduses ei ole e-hääletamine paberhääletamisega võrdselt reguleeritud. Tänapäeval rakendatakse seda tehnoloogiat ainult Eestis. Pöördujad peavad e-hääletamise üheks peamiseks puuduseks kontrollimehhanismi puudumist ühiskonna ja

vaatlejate poolt.

Oleg Kultajev ütles, et oli kaheksa aasta Sillamäe kohaliku omavalitsuse volikogu liige ja jälgis nii Riigikogu, Euroopa Parlamendi kui ka kohalike omavalitsuste volikogude valimisi. Ta oli seal näinud oma silmaga, kuidas toimuvad rikkumised valimiste ajal. E-hääletamise tehnilistest probleemidest on juba juttu olnud päris palju ja seda kordama ei hakka. Kõige tõsisem probleem on see, et e-hääletamine toimub kolmandate isikute kontrolli all. Seadusandlikul tasemel ei ole võimalust seda peatada. Tema sõnul on alati võimalik manipuleerida võõra häälega läbi võõra ID-kaardi. Ta väitis, et seda toimub massiliselt, mitte mõne üksiku vanainimesega.

O. Kultajev märkis, et avas eile valimised.ee lehekülje, kust leidis küsimuste ja vastuste jaotuses huvitava punkti number kuus. Selle kohaselt ütles Riigikohus oma 2005. aasta otsuses, et on täiesti kindel, et elektroonilisel hääletamisel keskkonna kontrollimatuse tõttu (internetikeskkonna kasutamine väljaspool valimisjaoskonda) on riiklikul tasemel keerulisem kindlustada vaba hääletamine ja salajane hääletamine. O. Kultajev ütles, et kui vaadata seda, mida kirjutavad üle 4500 inimese, kes tema Facebooki kirjutisi jälgivad, siis ka nende arvamus on kindlalt see, et e-hääletamine on üks tõsisemaid probleeme ja see on alati seotud manipuleerimisega. Kui vaadata küsimusi ja vastuseid valimised.ee leheküljel, siis praktiliselt kõik küsimused põrkuvad kokku vananenud operatsioonisüsteemiga, viirustega, oskamatusega kasutada arvutit ja kõige suurema probleemina manipuleerimisega kõrvalisikute poolt.

Aleksandr Tšaplõgin nõustus, et e-valimiste süsteem ei ole piisavalt läbipaistev. Põhiprobleem tema jaoks on selles, et e-valimiste puhul ei saa keegi tõestada seda, et inimene hääletas ise ja tegi seda vabatahtlikult. Kui see toimub valimisjaoskonnas, on see nähtav, aga kuidas ja kes hääletab kuskil arvuti taga, seda ei tea keegi.

Jaak Valge kommenteeris pöördumise algatajatele, et komisjonis oli just selle sama küsimuse arutelu. Kui arvatakse, et teema vastu on vähe huvi, siis see ei pea päris paika. J. Valge tunnustas algatajaid selle kodanikualgatuse eest, kus on esile tõstetud nõrgad kohad ja kogutud üle 1800 allkirja, mis ei ole sugugi lihtne.

Igor Taro küsis, et kuna O. Kultajevi sõnul on toimunud arvukalt rikkumisi, siis kas selle kohta on esitatud ka mõni kaebus. Kuriteoteate esitamata jätmist käsitletakse kaasaaitamisena.

Oleg Kultajev ütles, et kaebusi esitati enne 2013. aastat, aga tema on volikogu liige 2013. aastast. Kaebusi esitati ka hiljem. Esitatakse kaebusi, aga ei nähta tulemust. Vastatakse, et rikkumine kuidagi ei mõjutanud massiliselt valimistulemusi, aga tegelikult on rikkumist tõestada keeruline ja politsei sellega tegeleda ei taha. Kui saadakse kätte rikkujaid näiteks hääleostmise puhul, siis üks pool peab ütleva, et ta müüs oma hääle ja teine peab tõendama, et ta ostis selle hääle. Ükski pool seda ei tee.

Igor Taro tänas pöördujaid. Komisjon jätkas arutelu.

Andrei Korobeinik ütles, et antud pöördumise murekoht oli see, et inimesed ostavad hääli, aga seda on võib-olla mugavam teha isegi paberhääletusega. Ta küsis, miks ei võiks lahendada petitiooni muul viisil, mitte tagasi lükates. Eelnõu 21 SE vastab tegelikult ka selle petitiooni esitaja tahtele.

Igor Taro ütles, et sellist menetluslikku võimalust ei ole, et saaks siduda kollektiivse pöördumise otsust eelneva eelnõuga.

Jaak Valge ütles, et kindlasti saab siduda pöördumise eelneva eelnõuga. Ta tegi ettepaneku, et kuna üks lahendusvariant on algatada eelnõu või olulise tähtsusega riikliku küsimuse

arutelu, aga eelnõu on juba olemas, siis võiks komisjon algatada sel teemal olulise tähtsusega riikliku küsimuse arutelu.

Igor Taro tegi ettepaneku lükata esitatud ettepanek tagasi lähtudes Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse §-st 152¹³ punktist 5. Ta põhjendas, et otsus lähtub põhiseaduse §-st 60, mis sätestab valimiste üldisuse nõude. Valimiste osavõtu võimaldamine mitme päeva jooksul ja valikuvõimalus mitme hääletamisviisi vahel on vajalik valimiste üldisuse põhimõtte tagamiseks ja valijate hulga suurendamiseks. Ta lausus, et kahjuks tsiteeris pöördumise esitaja Riigikohtu 2005. aasta otsust väga valikuliselt. Riigikohtu 2005. aasta otsuses nr 3-4-1-13-05 on kirjas muuhulgas, et otsus võimaldada elektroonilist hääletamist kohaliku omavalitsuse volikogude valimistel võeti Riigikogus vastu kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse vastuvõtmisel 2002. aastal, eesmärgiga suurenda valimisaktiivsust ehk rahva demokraatlikku osalust ühiselu otsuste tegemisel. Selline eesmärk on valimiste üldisuse printsiipi silmas pidades legitiimne. Valimiste üldisuse põhimõtte järgi peab kõigile hääleõiguslikele isikutele olema tagatud võimalus valimistest osa võtta. Meetmed, mida riik tarvitusele võtab, et tagada võimalikult suurele osale valijaskonnast võimalus valimistest osa võtta on õigustatud ja soovitatavad.

Andrei Korobeinik küsis, kas sai õigesti aru, et põhjendus oli see, et antud ettepanek on põhiseadusega vastuolus, mis ühtlasi tähendab seda, et täiskogusse saadeti eelnõu, mis on põhiseadusega vastuolus. Kuna täiskogus on samasisuline eelnõu, mis antud kollektiivse pöördumise sisu, siis võiks otsuses viidata eelnõule 21 SE. Komisjoni otsus seaduseelnõu osas on soovituslik ja täiskogu saab otsustada selle üle. Ta küsis, kas täiskogusse võib saata eelnõu, mis on vastuolus põhiseadusega.

Igor Taro selgitas, et eelnõu täiskogusse saatmisel valikut ei ole. Komisjonis toimub eelnõu esimese lugemise ettevalmistamine, mis tähendab, et eelnõu arutatakse läbi ja saadetakse saali omapoolse ettepanekuga. Kõik eelnõud, mis Riigikogu menetlusse jõuavad, peavad täiskogusse jõudma seitsme töönädala jooksul. Komisjoni ülesanne on soovitada eelnõu tagasilükkamist või esimese lugemise lõpetamist ja teha teised menetlusotsused. Eelnõu 21 SE puhul anti soovitus see tagasi lükata, seega on täiesti loogiline, et samasisulise kollektiivse pöördumise puhul otsustatakse see tagasi lükata.

Jaak Valge küsis, kas I. Taro arvates on eelnõu 21 SE põhiseadusega vastuolus.

Igor Taro vastas, et sellist hinnangut pole antud. Anti hinnang, et e-hääletamine on põhiseaduspärane.

I. Taro pani hääletusele J. Valge ettepaneku algatada olulise tähtsusega riikliku küsimuse arutelu.

Hääletati:

Lähtudes Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse § 152¹³ punktist 1 algatada olulise tähtsusega riikliku küsimuse arutelu (poolt 3: Ants Frosch, Aleksandr Tšaplõgin, Jaak Valge; vastu 7: Anti Allas, Andrei Korobeinik, Katrin Kuusemäe, Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov, Igor Taro, Urve Tiidus; erapooletuid 0). Ettepanek ei leidnud toetust.

I. Taro pani hääletusele ettepaneku, et lähtudes Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse §-st 152¹³ punktist 5 lükata esitatud ettepanek tagasi.

Otsustati:

4.1. Lähtudes Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse § 152¹³ punktist 5 lükata esitatud ettepanek tagasi (poolt 6: Anti Allas, Katrin Kuusemäe, Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov, Igor Taro, Urve Tiidus; vastu 4: Ants Frosch, Andrei Korobeinik, Aleksandr Tšaplõgin, Jaak Valge; erapooletuid 0)

5. Raili Sule algatatud kollektiivne pöördumine „Kordusvalimised 2023“

Igor Taro ütles, et kollektiivne pöördumine võeti Riigikogu juhatuse poolt menetlusse 25. mail. Sellel on 1922 allkirja. Kollektiivse pöördumisega soovitakse 2023. aasta Riigikogu valimiste tulemuste tühistamist ja kordusvalimisi ilma e-hääletuse võimaluseta. See pöördumine koosneb ühest lausest. Rohkem seal põhjendusi ei ole.

Raili Sule selgitas lähemalt kollektiivset pöördumist. Ta ütles, et algatas selle pöördumise, sest jälgides reaajas valimistulemuste kokkulugemist, hakkas teda häirima see, et seni kuni loeti paberhääli olid kolm erakonda suhteliselt võrdses seisus, aga kui hakati lugema e-hääli, siis praktiliselt kõik hääled läksid Reformierakonnale. Suheldes ka tuttavatega ja inimestega sotsiaalmeedias, siis paljudel tekkis mõte, et see, mis toimus, ei saa olla päris õiglane ja demokraatlik. Väga paljud inimesed olid nõus, et midagi tuleb ette võtta ja tema otsustaski sellest lähtudes teha rahvaalgatuse, millega nõutakse kordusvalimisi ja 2023. aasta Riigikogu valimiste tulemuste tühistamist. Pöördumise ettepanek oleks teha kordusvalimised demokraatlikult ja ausalt ilma e-hääletamiseta. Näha oli, et e-hääletuse puhul ei tundunud enam inimestele Reformierakonna tohutu ülekaal aus. Ta märkis, et ei tea ühtegi oma tuttavat, kes oleks valinud Reformierakonda. Inimestel on praegusest valitsusest juba kõrini. Neid häirib just eelkõige see, et Reformierakond andis enne valimisi kõiksugu lubadusi, et näiteks maksud ei tõuse jne. Seisukoht on selline, et riigis peab tulema muutus, kas kordusvalimiste kujul või korraldada umbusaldus valitsusele ja peaministrile.

Jaak Valge tänas pöördujat algatuse eest ja kommenteeris, et aprillis tehtud küsitluste kohaselt on pöördujate esindajaga sarnaselt mõtlemaid inimesi Eestis päris palju, ligi 40% kodanikest.

Raili Sule ütles, et kui kõik inimesed oleksid saanud oma arvamust avaldada, siis oleks tulemus ilmselt 60%-70%.

Urve Tiidus küsis, kas pöördujate esindaja andmetel oli nendel valimistel selliseid erakondi, kes e-hääli ei saanud.

Raili Sule vastas, et talle tundus, et e-hääletusel ei saanud väga hääli Keskerakond. Ka EKRE sai e-hääletusel liiga vähe hääli, arvestades sellega, et paberhääletusel olid peaaegu võrdsed nii Reformierakond, Keskerakond kui ka EKRE. Keskerakond ja EKRE said oluliselt vähem e-hääli kui Reformierakond.

Pipi-Liis Siemann ütles, et nelja aasta pärast on kõigil kindlasti võimalus oma arvamust uuesti avaldada, sest demokraatlikus riigis õnneks asjad nii käivad. Ta küsis, kas võis olla nii, et EKRE ja Keskerakond ei saanud selle tõttu väga palju e-hääli, et nad ei kutsunud oma valijaid väga aktiivselt e-hääletama, vaid pigem soovitasid valijatel kasutada paberil hääletamist.

Raili Sule arvas, et Keskerakond on sellest patust suhteliselt puhas. Keskerakond ei teinud kindlasti e-hääletamise vastast propagandat. Mis puudutab EKRE-t, siis nemad võib-olla tõesti pooldasid rohkem seda, et rahvas hääletaks paberil.

Igor Taro tänas pöördujate kontaktisikut. Komisjon jätkas arutelu.

I. Taro märkis, et Riigikogu valimiste puhul on olemas kindel edasikaebamise kord. Kui valimised on läbi, siis on teatud tähtajad ja protseduurid. Pole olemas sellist protseduuri nagu kordusvalimised, on kas korralised või erakorralised valimised. Kuna need tähtajad on läbi, Vabariigi Valimiskomisjon on hääletamistulemused kindlaks teinud ja oma otsused teinud, Riigikohus on otsused teinud ning valimistulemused on välja kuulutatud, siis sellist protseduuri ei ole, et valimisi tühistada. Seoses sellega tegi I. Taro ettepaneku, et lähtudes

Riigikogu kodu ja töökorra seaduse §-st 152¹³ punktist 5 lükata esitatud ettepanek tagasi.

Jaak Valge ütles, et I. Taro põhjendus oli täiesti arusaadav ja loogiline. Ta tegi ettepaneku, et lähtudes Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse §-st 152¹³ punktist 4 edastada ettepanek Vabariigi Valitsusele seisukoha kujundamiseks ja pöördumisele vastamiseks, kujundatud seisukohast teavitatakse ka komisjoni.

Igor Taro ütles, et valitsusel ei ole tegelikult võimalik midagi teha selle pöördumise osas. Reguleerimine, mis võimaldab pöördumiste lahendamist kuhugi suunata, peab lähtuma sellest, et komisjon näeb ka reaalset võimalust, et selle pöördumise osas on võimalik teisel institutsioonil mingisugune lahendus teha. Antud juhul seda võimalust näha pole. Nende võimaluste mõte ei ole inimest solgutada erinevate institutsioonide vahel, vaid suunata sellisel juhul pöördumine otse sinna, kus see lahenduse leiab. Hetkel on teada, et mingit lahendust pole võimalik pakkuda. Ta pani enda ettepaneku hääletusele.

Otsustati:

5.1. Lähtudes Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse § 152¹³ punktist 5 lükata esitatud ettepanek tagasi (poolt: Anti Allas, Katrin Kuusemäe, Pipi-Liis Siemann, Timo Suslov, Igor Taro, Urve Tiidus; vastu 0; erapooletuid 0).

Kuna I. Taro ettepanek leidis toetust, siis J. Valge ettepanekut hääletusele ei pandud.

6. Info ja muud küsimused

Igor Taro palus komisjoni liikmetel mõelda järgmise poolaasta väljasõiduistungite soovide peale. Üks idee oleks A. Korobeiniku pakutud e-hääletusega seotud väljasõiduistung.

Ants Frosch pakkus välja väljasõiduistungi Riigikohtusse.

Igor Taro nõustus, et Riigikohtu puhul on ka sisuline vajadus külastamiseks, seega selle väljasõidu võiks sügisel kindlasti teha.

(allkirjastatud digitaalselt)

Igor Taro
juhataja

(allkirjastatud digitaalselt)

Sten-Kristjan Nurk
protokollija